

ΑΝΑΔΙΑΡΘΡΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ
ΚΑΙ ΝΕΟΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΕΣ ΚΡΑΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ:
ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ
ΚΑΙ ΤΙΣ ΕΡΓΑΣΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ
ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Βασίλης Παπαδάκης
Υποψ. διδάκτωρ Οικονομικής Επιστήμης, Πανεπιστήμιο Αθηνών

1. Εισαγωγή

Οι αναδιαρθρώσεις του κεφαλαίου αποτελούν κεντρικής σημασίας φαινόμενο στην ανάπτυξη και αναπαραγωγή του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Μέσω των αναδιαρθρώσεων επιδιώκεται ο μετασχηματισμός του παραγωγικού συστήματος για να αναστραφεί η πτωτική τάση του ποσοστού κέρδους, να εκκαθαριστούν τα ανεπαρκώς αξιοποιημένα κεφάλαια, να αποκατασταθεί η κεφαλαιακή συσσώρευση και να ξεπεραστεί η διογκούμενη κρίση που απειλεί εκ θεμελίων τη λειτουργία του συστήματος. Η εφαρμογή τους πραγματοποιείται με μια σειρά από διαδικασίες όπως: η εισαγωγή νέων τεχνολογιών στην παραγωγική διαδικασία, η συγκέντρωση και συγκεντροποίηση του κεφαλαίου, οι αλλαγές στις εργασιακές σχέσεις και την αγορά εργασίας και, τέλος, οι ιδιωτικοποιήσεις κρατικών επιχειρήσεων. Οι επιπτώσεις των αναδιαρθρώσεων δεν περιορίζονται μόνο στην παραγωγική διαδικασία και στις εργασιακές σχέσεις, αλλά διαπερνούν το σύνολο των κοινωνικών σχέσεων και επηρεάζουν καθοριστικά την ανάπτυξη του κοινωνικού συστήματος.

Στο παρόν άρθρο η έρευνα εστιάζεται στις αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν στο χώρο της παραγωγικής διαδικασίας (τεχνολογία, εργασιακές σχέσεις, αγορά

εργασίας), χωρίς όμως να αγνοείται η αλληλεξάρτησή τους με ευρύτερες κοινωνικοοικονομικές μεταβολές (χρηματοπιστωτικός τομέας, διεθνείς σχέσεις κ.λπ.).

Μετά από μια σύντομη παρουσίαση της οικονομικής θεωρίας που περιγράφει τη σχέση των αναδιαρθρώσεων του κεφαλαίου με την κρίση, την τεχνολογία και την παραγωγικότητα της εργασίας, εξετάζουμε τις αναδιαρθρώσεις του κεφαλαίου που έλαβαν χώρα μετά από το 1970 και τις επιπτώσεις τους σε σχέση με τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές που εφαρμόστηκαν στην ελληνική οικονομία. Επιπλέον, ερευνούμε τη σχέση των αναδιαρθρώσεων του κεφαλαίου με την παραγωγικότητα της εργασίας και τις εργασιακές σχέσεις.

2. Το περιεχόμενο των αναδιαρθρώσεων: αναδιοργάνωση της παραγωγής, «ευελιξίες» στην αγορά εργασίας και ιδιωτικοποιήσεις

Δεν μπορεί να γίνει κατανοητή η διαδικασία των αναδιαρθρώσεων του κεφαλαίου αν πρωτίστως δεν ληφθεί υπόψη το φαινόμενο της κρίσης του καπιταλιστικού συστήματος και η ειδική σχέση του με τον περιοδικό μετασχηματισμό της παραγωγικής διαδικασίας, εντός πάντα του πεδίου των ευρύτερων παραγωγικών σχέσεων.

Όπως κάθε άλλη κρίση του καπιταλιστικού συστήματος στο παρελθόν, έτσι και η κρίση της δεκαετίας του 1970 αποτέλεσε την αφετηρία για μια σειρά καθοριστικής σημασίας μεταβολές στο χώρο της οικονομίας και της παραγωγής. Η αιτία του φαινομένου της κρίσης εντοπίστηκε στην υπερσυσσώρευση του κεφαλαίου, που προκάλεσε μείωση του παραγόμενου προϊόντος, συρρίκνωση των πωλήσεων, κάθετη μείωση της κερδοφορίας, φθίνουσες επενδύσεις, υποαπασχόληση του παραγωγικού δυναμικού, εκτεταμένες χρεοκοπίες εταιρειών, οικονομική δυσπραγία και, το χειρότερο απ' όλα, ανεργία και κοινωνική εξαθλίωση. Οι εξελίξεις αυτές, βέβαια, δεν θα μπορούσαν να αποφευχθούν, όπως νόμιζαν οι υποστηρικτές της κενύσιανής θεραπευτικής, γιατί η κρίση υπερσυσσώρευσης του κεφαλαίου δεν είναι ένα πρόβλημα τεχνοκρατικής φύσεως, αλλά μια σύμφυτη με την ανάπτυξη του καπιταλιστικού συστήματος διαδικασία. Η κρίση του κεφαλαίου λοιπόν κατέστησε επιτακτική μιας νέας μορφής σύνθεσης της τεχνολογίας των μέσων παραγωγής με την εργατική δύναμη, προκειμένου να αντιμετωπιστούν με κάθε κόστος οι παράγοντες που επιφέρουν μείωση του ποσοστού κέρδους και να αποκατασταθεί μακροπρόθεσμα η «φυσιολογική» κεφαλαιακή συσσώρευση.

Το πρώτο στάδιο της διαδικασίας υπέρβασης της κρίσης περιλαμβάνει τις «εκκαθαριστικές επιχειρήσεις του κεφαλαίου» (Μηλιός & Ιωακείμογλου 1989, Μηλιός 1995), δηλαδή: χρεοκοπίες επιχειρήσεων, αναστολή επενδύσεων και παύση λειτουργίας μη παραγωγικών (για το κεφάλαιο) μονάδων, γιατί η λειτουργία τους δεν ανταποκρίνεται σε ένα επαρκές μέσο ποσοστό κέρδους ικανό να εξασφαλίσει την απαιτούμενη για την αναπαραγωγή τους κεφαλαιακή συσσώρευση. Σε αυτό το στάδιο η «εξυγίανση» των ανεπαρκώς αξιοποιημένων μονάδων περιλαμβάνει και ειδικούς μετασχηματισμούς του κεφαλαίου (συγχωνεύσεις, εξαγορές, ενώσεις), που αποσκοπούν στην προστασία του από τις καταστροφικές συνέπειες της κρίσης, στην ταχύτερη αποκατάσταση της αποτελεσματικότητάς του και στην επανάκτηση ενός ικανοποιητικού επιπέδου κερδοφορίας.

Σε ένα δεύτερο στάδιο, αποτέλεσμα της κρίσης και μέσο για την υπέρβαση της είναι οι αναδιαρθρώσεις του κεφαλαίου, που αναπτύσσονται στους παρακάτω δύο βασικούς άξονες:

α) Αναδιοργάνωση της παραγωγής με καινοτομίες και νέες τεχνολογίες

Το τεχνολογικό υπόδειγμα της μαζικής παραγωγής (φορντισμός), που βασίζεται στις αλυσίδες παραγωγής, την εξειδίκευση της εργασίας και τη μαζική κατανάλωση, εμπλουτίζεται από νέα συστήματα παραγωγής (CAD, CAM, CIM, FMS,¹ ευέλικτα συστήματα παραγωγής κ.λπ.), τα οποία ενσωματώνουν την πληροφορική και τη χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών και μειώνουν την αξία του παγίου κεφαλαίου, αυξάνουν την παραγωγικότητα, μειώνουν το χρόνο ανακύκλωσης των προϊόντων και χαρακτηρίζονται από προσαρμοστικότητα στις μεταβολές της ζήτησης και πολυλειτουργικότητα (δηλαδή ικανότητα επιτέλεσης μεγάλου εύρους παραγωγικών εργασιών).

Οι νέες τεχνολογίες αναδιατάσσουν το χώρο της παραγωγής, αλλά δεν υποκαθιστούν πλήρως το φορντισμό, ο οποίος παραμένει το κυρίαρχο τεχνολογικό υπόδειγμα, ειδικά στις μαζικές αγορές και τις χώρες της περιφέρειας. Οι νέες τεχνολογίες ενσωματώνονται στο φορντισμό, εμπλουτίζοντάς τον με νέα στοι-

1. CAD: Computer-Aided Design (σχεδιασμός με τη βοήθεια ηλεκτρονικού υπολογιστή), CAM: Computer-Aided Manufacturing (σχεδιασμός παραγωγής με τη βοήθεια ηλεκτρονικού υπολογιστή), CIM: Computer Integrated Manufacturing (ολοκληρωμένη σχεδίαση παραγωγής με τη βοήθεια ηλεκτρονικού υπολογιστή), FMS: Flexible Manufacturing Systems (ευέλικτα συστήματα παραγωγής). Πρόκειται για μια σειρά από τεχνολογικές εφαρμογές που εισάγονται στην παραγωγή και, χωρίς να μεταβάλουν τον σκληρό πυρήνα των σχέσεων εκμετάλλευσης της εργασίας, επιφέρουν την ενσωμάτωση της τεχνολογίας στην παραδοσιακή εξειδικευμένη εργασία σε ένα νέο επίπεδο φορντισμού και τεϊλορισμού (νεοτεϊλορισμός).

χεία, ή αναπτύσσονται παράλληλα με αυτόν, αναβαθμίζοντας τελικά την παραγωγή σε ένα νέο επίπεδο σύνθεσης της τεχνολογίας με την εργασία (νεοτεϊλορισμός).

Η αλλαγή της τεχνολογικής βάσης της παραγωγής όμως δημιουργεί νέες απαιτήσεις όσον αφορά στη συνάρθρωση της εργασίας με τα μέσα παραγωγής. Οι αναδιαρθρώσεις του κεφαλαίου έχουν ανάγκη τη συμμετοχή της εργασίας, την απόδοση υπευθυνότητας στους εργαζόμενους στα νέα σχήματα, τη συμμετοχή τους για την απόσπαση της μέγιστης δυνατής δημιουργικότητας, και ταυτόχρονα πρέπει να αναζητηθούν νέοι τρόποι ελέγχου των νέων χαρακτηριστικών της εργατικής δύναμης.

Οι προτεραιότητες αυτών των αναδιαρθρώσεων είναι:

- Η ενσωμάτωση της μισθωτής εργασίας με έμφαση στην εκμετάλλευση της πρωτοβουλίας, των γνώσεων, της δημιουργικότητας της εργατικής δύναμης.

- Εργασιακές διαδικασίες και σχήματα οργάνωσης της εργασίας που, αντί να στηρίζονται στον κατατεμαχισμό των καθηκόντων, ανασυνθέτουν ολοκληρωμένες ενότητες καθηκόντων με ευρύ φάσμα λειτουργιών και υπευθυνοτήτων, δημιουργώντας «ομάδες εργασίας», «πυρήνες», «κύτταρα» συντονισμένων εργατικών πρακτικών.

- Καθοδήγηση των «ομάδων» και πυρήνων εργασίας σε αυτοματοποιημένες γραμμές συναρμολόγησης, έτσι ώστε να εξασφαλίζεται κάθε φορά η συνεχής ροή παραγωγής.

- Αναδιάρθρωση των λειτουργιών επιτήρησης και ελέγχου, στην κατεύθυνση της αρχής της «αυτοπειθάρχησης» των ομάδων, τον ελέγχου μέσα από την ίδια την αυτονομία του.

- Μείωση στον ανώτερο βαθμό των εξόδων αποθήκευσης, απογραφών, διατήρησης αποθεμάτων, μείωση κάθε είδους work in progress, διαχείριση των ροών και διαδρομών των υλικών μέσα από συστήματα «just-in-time» παραγωγής.

- Αναζήτηση των ανώτερων βαθμών χρησιμοποίησης του σταθερού κεφαλαίου, των μίνιμουμ νεκρών χρόνων, των μηχανών, των χρόνων επανεξοπλισμού και επαναρρύθμισης.

- Δημιουργία σταθερών και μόνιμων δικτύων υπεργολαβίας μεταξύ των προμηθευτών τμημάτων και ενδιάμεσων συστατικών, στους οποίους στην ουσία ανατίθενται τμήματα των διαδικασιών παραγωγής (Τσεκούρας 1989).

Το σύνολο των χαρακτηριστικών των καπιταλιστικών σχέσεων μέσα από τις οποίες εντάσσεται η μισθωτή εργασία στο παραγωγικό σύστημα διατηρούνται και ταυτόχρονα αναπαράγονται με καινούργιες μορφές (Τσεκούρας 1989). Έτσι, διαμορφώνονται τα επιμέρους οργανικά στοιχεία που συνθέτουν τον δεύτερο βασικό άξονα των αναδιαρθρώσεων του κεφαλαίου: τη διαχείριση της εργατικής δύναμης στην αγορά εργασίας.

β) «Ευελιξίες» και μεταρρυθμίσεις στην αγορά εργασίας

Παρόλο που οι νέες τεχνολογίες προκαλούν ισχυρές εντυπώσεις όσον αφορά στις εξελίξεις στο χώρο της παραγωγής, δεν είναι αυτές ο σημαντικότερος στόχος των αναδιαρθρώσεων του κεφαλαίου. Κεντρική επιδίωξη των αναδιαρθρώσεων είναι η επιβολή νέων, αποτελεσματικότερων και περισσότερο κερδοφόρων μεθόδων αξιοποίησης και εκμετάλλευσης της εργατικής δύναμης στις σύγχρονες εκσυγχρονισμένες παραγωγικές διαδικασίες. Τον βασικότερο ρόλο για την επίτευξη αυτών των στόχων τον διαδραματίζουν η «ευελιξία» των μηχανολογικών διατάξεων και, παράλληλα, η «ευελιξία του εργατικού δυναμικού». Οι «ευελιξίες» στην αγορά εργασίας καθίστανται ο «εκ των ων ουκ άνευ» στόχος των αναδιαρθρώσεων (και, όπως θα δούμε παρακάτω, και των νεοφιλελεύθερων πολιτικών).

Οι αναδιαρθρώσεις του κεφαλαίου επιβάλλουν μια διαφορετικού τύπου ενσωμάτωση της εργατικής δύναμης στην παραγωγή, που περιλαμβάνει τόσο τα ποιοτικά όσο και τα ποσοτικά της χαρακτηριστικά. Σε γενικές γραμμές, διακρίνονται δύο μορφές ευελιξίας που προωθούνται από τις επιχειρήσεις όσον αφορά στην οργάνωση της εργασίας. Πρώτον, μια μορφή *αριθμητικής ευελιξίας*, που έγκειται στη δυνατότητα προσαρμογής του αριθμού των εργαζομένων στις διακυμάνσεις της ζήτησης, και δεύτερον, μια μορφή λειτουργικής ευελιξίας, που σημαίνει τη δυνατότητα της επιχείρησης να προσαρμόζει τα εργασιακά καθήκοντα σύμφωνα με τον μεταβαλλόμενο όγκο των εργασιών, τις μεθόδους παραγωγής και την τεχνολογία. Οι δύο αυτές μορφές ευελιξίας, η ποσοτική και η ποιοτική, συνδυάζονται με την επιδίωξη εκ μέρους των επιχειρήσεων για ελαχιστοποίηση του κόστους εργασίας, κυρίως του επιπέδου των αμοιβών (ευελιξία μισθού). Οι εργαζόμενοι, ανάλογα με το είδος της εργασίας τους και την κρισιμότητά της για τη λειτουργία της επιχείρησης, χωρίζονται σε δύο βασικές κατηγορίες: 1) τους εργαζόμενους του «πυρήνα της επιχείρησης», που είναι προστατευμένοι από τις μεταβολές των συνθηκών της αγοράς, καλούνται να είναι «λειτουργικά ευέλικτοι» και επέχουν μια διάρκεια στην εργασιακή τους ένταξη, και 2) τους εργαζόμενους της «περιφέρειας της επιχείρησης», των οποίων το μέγεθος προσαρμόζεται στις μεταβολές της ζήτησης των προϊόντων (αριθμητική ευελιξία).

Αποτέλεσμα της αριθμητικής ευελιξίας είναι οι νέοι διαχωρισμοί της εργατικής δύναμης, η οποία αξιοποιείται ανάλογα με τις μεταβολές της ζήτησης και εντάσσεται στις παρακάτω κατηγορίες προσλαμβανόμενων:

- 1) Εργαζόμενοι με συμβάσεις ορισμένου χρόνου.
- 2) Εργαζόμενοι με μερική απασχόληση.
- 3) Εργαζόμενοι με συμβάσεις αορίστου χρόνου, αλλά χωρίς να έχουν τα χαρακτηριστικά που αναφέρονται στον πυρήνα, ενώ εμφανίζουν υψηλό ποσοστό απολύσεων-προσλήψεων.

4) Εργαζόμενοι με μορφές εργασίας job-sharing (διαμοιραζόμενη εργασία).

5) Εργαζόμενοι επιδοτούμενοι από το δημόσιο για την απόκτηση εργασιακής εμπειρίας ή τεχνικής κατάρτισης στο χώρο εργασίας.

Εκτός από τις παραπάνω κατηγορίες, η επιχείρηση χρησιμοποιεί και έναν αριθμό εργαζομένων οι οποίοι τυπικά δεν ανήκουν στο εργατικό της δυναμικό. Αυτοί εντάσσονται στις εξής κατηγορίες:

1) Εργαζόμενοι σε επιχειρήσεις που συνδέονται με συμβάσεις υπεργολαβίας με την ευέλικτη επιχείρηση.

2) Αυτοαπασχολούμενοι, κυρίως ειδικευμένοι επαγγελματίες, συχνά πρώην εργαζόμενοι της επιχείρησης. Στην περίπτωση αυτή, συνήθως μετά από συγκαλυμμένη απόλυσή τους, η επιχείρηση αποκτά το πλεονέκτημα να προσφεύγει στην εργασία ατόμων που τη γνωρίζουν καλά, χωρίς να αναλαμβάνει το έμμεσο εργατικό κόστος (κυρίως το κόστος της ασφάλισης και των αδειών).

3) Προσωρινοί εργαζόμενοι που διατίθενται μέσω πρακτορείων εργασίας (κυρίως βοηθητικό προσωπικό με καθήκοντα καθαρισμού φύλαξης κ.λπ.) (Atkinson 1986).

Δέσμες πολυδιαχωρισμών παρόμοιες με τις προαναφερόμενες αναπαράγονται μέσα από τη διαχείριση του μισθού, την αποδυνάμωση των συλλογικών συμβάσεων-διαπραγματεύσεων και τα ατομικοποιημένα συστήματα πληρωμών (συμβόλαια). Τα ευέλικτα συστήματα πληρωμής πρέπει να εξυπηρετούν τις ανάγκες της αναδιοργάνωσης της εργασίας. Ταυτόχρονα, προμοδοτείται το σπάσιμο των εμποδίων των συλλογικών διαπραγματεύσεων και προωθείται η ατομική διαπραγμάτευση του μισθού, η αξιολόγηση από τη διοίκηση της προσπάθειας του εργαζόμενου και ο επιλεκτικός καθορισμός του βασικού μισθού ή των ειδικών επιδομάτων.

Από παντού αναδεικνύεται μια κεντρική στρατηγική για το κεφάλαιο απέναντι στις διευρυμένες ανάγκες για πειθάρχηση και θετική ενσωμάτωση της εργασίας, απαιτούνται νέοι και αποτελεσματικοί μηχανισμοί ελέγχου της. Η συγκρότησή τους ανατίθεται κυρίως στο βάθρο των δομικών διαχωρισμών μέσα στην εργατική τάξη, στην πόλωση των ανταγωνισμών και των αντιφάσεων που οι καπιταλιστικές κοινωνικές σχέσεις αναπαράγουν αδιάκοπα στο εσωτερικό της. Το πολιτικό επιστέγασμα αυτής της στρατηγικής συμπυκνώνεται στις πεποιθήσεις και τα προγράμματα των νεοφιλελεύθερων πολιτικών. Στις επόμενες παραγράφους αναδεικνύεται η ισχυρή σχέση του νεοφιλελευθερισμού με τις αναδιορθώσεις.

3. Αναδιαρθρώσεις του κεφαλαίου και νεοφιλελεύθερες πολιτικές

Κομβικό σημείο της αντιμετώπισης της κρίσης για το κεφάλαιο, όπως διαπιστώσαμε παραπάνω, είναι αναμφισβήτητη η διαχείριση της εργατικής δύναμης και η αποτελεσματική ενσωμάτωσή της στην παραγωγική διαδικασία. Η κρίση αυτή καθαυτή διαταράσσει τις προϋπάρχουσες οικονομικές ισορροπίες, διακόπτει την αναπαραγωγή του κεφαλαίου, τη συσσώρευση και τη δυνατότητα αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης, δημιουργεί ανεργία και κοινωνική εξαθλίωση και εντέλει επαναφέρει στο προσκήνιο τα ζητήματα της οργάνωσης των παραγωγικών σχέσεων, του κοινωνικού ελέγχου και της διαχείρισης της παραγωγής.

Οι εξελίξεις στην παραγωγή και την οικονομία δεν επιβάλλουν μονοσήμαντα τις μεταβολές της εργασιακής διαδικασίας. Η αρνητική έκβαση της ταξικής πάλης τη δεκαετία του 1980 είχε ως αποτέλεσμα την υπερίσχυση των νεοφιλελεύθερων πολιτικών, που έκτοτε αποτελούν το πολιτικό-ιδεολογικό εποικοδόμημα των αναδιαρθρώσεων, με άλλα λόγια το κοινωνικοοικονομικό τους υπόβαθρο. Οι βασικές πεποιθήσεις του νεοφιλελευθερισμού περιλαμβάνουν τις εξής προτάσεις οικονομικής πολιτικής:

1) Οι ανταγωνιστικές αγορές αποτελούν τη βέλτιστη οικονομική οργάνωση για την επίτευξη της κοινωνικής ευημερίας. Η φιλοσοφία της αγοραίας λογικής πρέπει να εισέλθει σε κάθε κοινωνική συναλλαγή. Οι ατομικές προτιμήσεις, η τεχνολογία και η αρχική διανομή των πόρων είναι οι έσχατοι παράγοντες που καθορίζουν τους μισθούς και την απασχόληση. Η ύπαρξη ανεργίας στο επίπεδο του μισθού ισορροπίας θεωρείται ηθελημένη ανεργία και δεν αποτελεί κοινωνικό πρόβλημα. Κάθε παράγοντας που συμβάλλει στην απορρύθμιση της αγοράς εργασίας πρέπει να περιορίζεται (π.χ. προτείνονται μέτρα όπως: μείωση των επιδομάτων ανεργίας, μείωση του ελάχιστου μισθού, μείωση της δύναμης των εργατικών ενώσεων κ.ά.).

2) Η οικονομική δραστηριότητα του κράτους θεωρείται επιζήμια και αναποτελεσματική, γιατί προκαλεί στρεβλώσεις, παραμορφώσεις και ακαμψίες στις αγορές. Ο κρατικός παρεμβατισμός υπονομεύει τις αγορές μέσω των επιδομάτων ανεργίας και την επιχειρηματική δράση των δημοσίων υπηρεσιών και πρέπει να περιοριστεί στο ελάχιστο δυνατό.

3) Η δημοσιονομική πολιτική του κράτους θεωρείται αναποτελεσματική, γιατί δεν επιφέρει καμία μεταβολή στις πραγματικές μεταβλητές της οικονομίας και δεν μπορεί να αναθερμάνει την οικονομική δραστηριότητα.

4) Οι ιδιωτικοποιήσεις κρατικών εταιρειών περιορίζουν την αρνητική παρέμ-

βαση του κράτους και συμβάλλουν στην αποκατάσταση της οικονομικής ισορροπίας.

5) Η οικονομική δραστηριότητα του κράτους πρέπει να περιορίζεται στο ελάχιστο δυνατό και να αφορά σε έναν ρυθμιστικό-εποπτικό των επιμέρους οικονομικών παραγόντων ρόλο.

6) Μακροπρόθεσμος στόχος της οικονομικής πολιτικής είναι η πραγμάτωση συνθηκών πλήρους ανταγωνισμού στις αγορές, μέσω του οποίου επιτυγχάνεται η μείωση των τιμών και ο καλύτερος δυνατός συνδυασμός των παραγωγικών συντελεστών (εργαζόμενοι, επιχειρήσεις, τεχνολογικά μέσα). Έτσι, επιτυγχάνεται η βελτιστοποίηση της ανάπτυξης και η ευημερία των οικονομούντων πολιτών.

Οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές, έτσι όπως εφαρμόστηκαν τη δεκαετία του 1970 στην περίπτωση της Βρετανίας και των ΗΠΑ, αφορούσαν κυρίως στην απελευθέρωση των αγορών, στις ιδιωτικοποιήσεις δημοσίων επιχειρήσεων, στην καθήλωση των μισθών, στη δραστική περικοπή της κοινωνικής ζήτησης, στην αναδιανομή του εισοδήματος υπέρ των πιο εύπορων τάξεων, στο κλείσιμο της στρόφιγγας του χρήματος και την άρση της κεϋνσιανής πολιτικής, στη ραγδαία αύξηση της ανεργίας και των ευέλικτων και εν πολλοίς επισφαλών μορφών απασχόλησης, στη συνεχή απαξίωση κεφαλαίου (σχετική αποβιομηχάνιση) με τη μεταφορά βιομηχανικών μονάδων στις περιφερειακές, φθηνού εργατικού κόστους οικονομίες και την προσαρμογή της κοινωνικής ζήτησης στα νέα δεδομένα της παραγωγικότητας. Στις επόμενες παραγράφους παρουσιάζουμε τις αναδιαρθρώσεις του κεφαλαίου σε συνάρτηση με τις κρατικές πολιτικές και την τεχνολογία στην περίπτωση της ελληνικής οικονομίας.

4. Νεοφιλελεύθερες κρατικές πολιτικές και αναδιαρθρώσεις στην περίπτωση της ελληνικής οικονομίας

Ακολουθώντας με χρονική υστέρηση τις ανεπτυγμένες οικονομίες των δυτικών κρατών, η ελληνική οικονομία περιέρχεται σταδιακά σε κατάσταση χρόνιας οικονομικής κρίσης υπερσυσσώρευσης στα τέλη της δεκαετίας του 1970. Κατακόρυφη μείωση των κερδών και πτώση των επενδύσεων, αύξηση της ανεργίας, μείωση της ζήτησης, διογκωμένα δημοσιονομικά ελλείμματα, περικοπές στις δαπάνες, αύξηση των τιμών και του πληθωρισμού, παύση λειτουργίας βιομηχανικών μονάδων και εντέλει οικονομική δυσπραγία και στασιμότητα συνθέτουν το νέο οικονομικό τοπίο. Τα φαινόμενα αυτά, μαζί με τις επισφαλείς προσδοκίες για μακροχρόνια ανάκαμψη που προκάλεσε η κρίση, οδηγούν σε μείωση του ρυθ-

μού παραγωγής προϊόντος και του ρυθμού συσσώρευσης κεφαλαίου. Τα συμπτώματα αυτά καθιστούν πλέον αδιαμφισβήτητο το γεγονός της κρίσης υπερ-συσσώρευσης στην ελληνική οικονομική πραγματικότητα.

Αν εξαιρέσουμε την περίοδο 1981-1985 (στην οποία μια πλεονασματική δημοσιονομική πολιτική υπερχρέωσε τον κρατικό προϋπολογισμό με μη ανταποδοτικές επενδύσεις και δάνεια που σπαταλήθηκαν από ιδιώτες και χρηματοδότησε από την νομισματική πολιτική του κράτους τις αυξήσεις στους μισθούς, προκαλώντας πληθωρισμό και δημιουργώντας παράλληλα συνθήκες μηδενικής παραγωγικότητας), κάθε στάδιο (ύφεση-προσωρινή ανάκαμψη) της υφέρπουσας κρίσης στην ελληνική οικονομία, η οποία ακολουθεί έναν δεδομένο και σχεδόν προβλέψιμο κύκλο, τροφοδοτεί και τροφοδοτείται, ενισχύει και ενισχύεται από τις αντίστοιχες και αλληλένδετες με αυτό νεοφιλελεύθερες οικονομικές πολιτικές.

Παρ' όλες τις διακηρύξεις και τις εκάστοτε μικροδιαφοροποιήσεις, οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές εφαρμόζονται με συστηματική συνέπεια από τις κυβερνήσεις που εναλλάσσονται μετά από το 1985. Στις πολιτικές αυτές ενσταλάζονται οι νομικές και θεσμικές απαιτήσεις των επιχειρήσεων των κεφαλαιούχων και των επενδυτών, που επιδιώκουν την προς όφελός τους αντιμετώπιση της κρίσης. Με άλλα λόγια, οι οικονομικές πολιτικές που εφαρμόζονται σε κάθε διαφορετικό στάδιο της κρίσης από το 1985 και έκτοτε δεν είναι τίποτα λιγότερο και τίποτα περισσότερο από την εφαρμογή και υλοποίηση της απαραίτητης για την εξυπηρέτηση των οικονομικών επιδιώξεων των μεγαλοεπιχειρηματιών και του κεφαλαίου κρατικής νομοθεσίας.

Επιπλέον, τα νεοφιλελεύθερα οικονομικά μέτρα που λαμβάνονται ανά τακτά χρονικά διαστήματα, όπως θα δούμε παρακάτω, αποκτούν ισχύ καταναγκαστικών νόμων, οι οποίοι εξυπηρετούν την ανάπτυξη της διαδικασίας της κεφαλαιακής συσσώρευσης όσον αφορά στην οικονομική της διάσταση, χωρίς όμως να εξαλείφουν τις βασικές της αντιθέσεις (κεφάλαιο-εργασία) που δημιουργούν την κρίση. Έτσι, στην ανάλυση της σχέσης των αναδιαρθρώσεων του κεφαλαίου με την κρίση και το νεοφιλελευθερισμό, δεν πρέπει να παροράται το γεγονός ότι η οικονομική κρίση δημιουργεί συνθήκες απαξίωσης και υποβάθμισης του κεφαλαίου και του εργατικού δυναμικού από τη μία πλευρά, από την άλλη πλευρά όμως προσφέρει σημαντικές ευκαιρίες για περισσότερη κερδοφορία στις ισχυρότερες μερίδες των εναπομεινάντων κεφαλαίων. Η ανάπτυξη της κεφαλαιακής συσσώρευσης υπό συνθήκες κρίσης αναπαράγει σε ένα ανώτερο επίπεδο τις αντιθέσεις που εγγενώς χαρακτηρίζουν την εν λόγω διαδικασία. Έτσι, σε κυρίαρχη στρατηγική του κεφαλαίου, και κατ' επέκταση των νεοφιλελεύθερων πολιτικών στη δεδομένη συγκυρία, μετατρέπεται η μετακύλιση του κόστους της κρίσης, άμεσα ή έμμεσα, στους μισθούς, στις αποδοχές και στο βιοτικό επίπεδο των εργαζομένων. Τα αποτελέσματα αυτής της διαδικασίας απεικονίζονται ανάγλυ-

φα στην όξυνση των κοινωνικών αντιθέσεων, στην κατακόρυφη αύξηση των ανισοτήτων και στην κοινωνική πόλωση. Τα συμπτώματα αυτά επιβεβαιώνουν με μαθηματική ακρίβεια ότι οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές όχι μόνο δεν αμβλύνουν τις κοινωνικές διαφορές και δεν αποσοβούν την κρίση, αλλά, αντιθέτως, επιτείνουν τις κοινωνικές αντιθέσεις, επιδεινώνοντας συνάμα απόλυτα τις συνθήκες διαβίωσης των μισθωτών.

Οι σημαντικότερες τομές της κυβερνητικής νομοθεσίας που εκπορεύεται από τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές μετά από την περίοδο 1981-1985 είναι οι εξής:

α) Περίοδος 1985-1990

Σταθεροποιητικό οικονομικό πρόγραμμα: λιτότητα (πάγωμα μισθών και συντάξεων), μετοχοποιήσεις-ιδιωτικοποιήσεις δημοσίων επιχειρήσεων, κατάργηση του μέτρου της υποτίμησης για την ενίσχυση των εξαγωγών (σκληρή δραχμή), ανελαστική εισοδηματική πολιτική, απελευθέρωση των αγορών (πιστωτικό σύστημα, κίνηση κεφαλαίων και εμπορευμάτων, εργασία), σταδιακή συρρίκνωση του επιχειρηματικού-αναπτυξιακού ρόλου του δημοσίου τομέα, περιορισμός της δράσης του οπουδήποτε δεν δημιουργούνται συνθήκες κερδοφορίας για το κεφάλαιο, περικοπές δημοσίων και κοινωνικών δαπανών, αύξησης τιμών, πληθωρισμός.

β) Περίοδος 1990-1993

Συστηματική εισαγωγή και υλοποίηση νεοφιλελεύθερων οικονομικών μέτρων όπως:

- 1) ιδιωτικοποιήσεις δημοσίων εταιρειών – πωλήσεις δημοσίων επιχειρήσεων·
- 2) ασφαλιστικές μεταρρυθμίσεις με στόχο: μείωση των συντάξεων, αύξησης των εισφορών των εργαζομένων, μείωση των εισφορών των εργοδοτών, αύξηση του εργάσιμου χρόνου·
- 3) ραγδαίες περικοπές των παροχών του κοινωνικού κράτους – περικοπές δημοσίων δαπανών – αύξηση της φορολογίας·
- 4) απορρύθμιση και απαξίωση της εργατικής νομοθεσίας.

γ) Περίοδος 1996-2006

Συστηματική εισαγωγή και υλοποίηση νεοφιλελεύθερων οικονομικών μέτρων παράλληλα με τη νομική θεμελίωση της «ευελιξίας» και της απελευθέρωσης της αγοράς εργασίας. Εκτεταμένη νομοθέτηση με στόχο την παγίωση των νεοφιλελεύθερων μέτρων, μέσω ολόκληρης σειράς διαδοχικών νομοθετικών ρυθμίσεων που καθιερώνουν και εισάγουν τις «ευελιξίες» στην αγορά εργασίας:

- 1) ο ν. 2639/1998, που διευρυνε τις ελαστικές σχέσεις απασχόλησης, καθιέρωσε τα τοπικά σύμφωνα εργασίας, ενίσχυσε τη μερική απασχόληση και τη διευθέτηση του χρόνου εργασίας·
- 2) ο ν. 2956/2001 για τις ιδιωτικές εταιρείες προσωρινής απασχόλησης (ΕΠΑ), για το δανεισμό και την ενοικίαση των εργαζομένων·

3) ο ν. 2874/2002 για τη διευθέτηση του χρόνου εργασίας, τη μείωση της αμοιβής λόγω υπερωρίας, την κατάργηση της υπερεργασίας και τη μείωση των εργοδοτικών ασφαλιστικών εισφορών·

4) ο ν. 3029/2002, που συν τοις άλλοις φέρνει μείωση των συντάξεων με την εισαγωγή της πενταετίας και τη μείωση του ποσοστού αναπλήρωσης σε ποσοστό 10% προοδευτικά από το 2008 έως το 2017·

5) ο ν. 3144/2003 για τα ιδιωτικά γραφεία συμβούλων εργασίας (ΙΓΣΕ) και τις εταιρείες προσωρινής απασχόλησης (ΕΠΑ)·

6) ο ν. 3174/2003, που ενίσχυσε και διέυρυνε τη μερική απασχόληση στον δημόσιο τομέα.

Η δέσμη των παραπάνω νόμων συγκροτεί την πεμπτουςία των νεοφιλελεύθερων νομοθετικών ρυθμίσεων όσον αφορά στην αγορά εργασίας και στις ευέλικτες μορφές απασχόλησης. *Κομβικό σημείο είναι ότι τα νομοθετικά αυτά μέτρα δεν ρύθμιζαν την προηγούμενη κατάσταση, αλλά δημιούργησαν μια νέα αγορά που αντιστοιχεί στα χαρακτηριστικά της εργατικής δύναμης έτσι όπως αυτή θα εξυπηρετούσε με ιδανικό τρόπο τις αναδιαρθρώσεις του κεφαλαίου. Ουσιαστικά, πρόκειται για την κατακερματισμένη αγορά εργασίας με τους πολυδιαχωρισμούς που αντιστοιχούν στην «ευέλικτη» επιχείρηση που περιγράψαμε παραπάνω (ενότητα 2).*

Εκτός βέβαια από τις «ευέλικτες» επιχειρήσεις, επωφελημένες από τη νέα κατάσταση που διαμορφώνεται με την κατακερματισμένη αγορά εργασίας είναι και όλες οι υπόλοιπες, που, στην περίπτωση μιας περιφερειακής χώρας όπως η Ελλάδα, αναλογούν στο μεγαλύτερο ποσοστό του παραγωγικού δυναμικού της οικονομίας. [Γενικά, η αναδιοργάνωση της εκμετάλλευσης της εργατικής δύναμης στην παραγωγή είναι η βασική δύναμη που καθορίζει το περιεχόμενο των καταταμίσεων της εργατικής δύναμης στην αγορά εργασίας με οποιοδήποτε εξειδικευμένο σύστημα και το αν λειτουργούν οι επιχειρήσεις (ευέλικτες ή μη).]

Ειδικά την τελευταία περίοδο 1993-2006, εκτός από τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές που στήριξαν συστηματικά τις καπιταλιστικές αναδιαρθρώσεις, σημαντική υπήρξε σε αυτό τον τομέα και η επίδραση της ένταξης της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τη ζώνη του ευρώ.

Με την ένταξη στην ΕΕ η κεντρική ελληνική κυβέρνηση απεμπόλησε αρκετά από τα μέσα της δημοσιονομικής πολιτικής που είχε στη διάθεσή της έναντι των ανταγωνιστικών οικονομιών. Περαιτέρω, οι αναδιαρθρώσεις προς όφελος του κεφαλαίου που υπαγορεύονται από την ΕΕ, με τη σύμπνοια και την απόλυτη συναίνεση των ελληνικών κυβερνήσεων, μετατρέπονται σε οργανικό τμήμα του ελληνικού οικονομικού συστήματος. Από αυτή τη σκοπιά εξυπηρετούνται ακόμη περισσότερο οι οικονομικές επιδιώξεις των ανεπτυγμένων χωρών της ΕΕ, ενισχύεται και εμβαθύνεται η ανισόμετρη ανάπτυξη, παγιώνεται η υποβάθμιση

των χωρών της περιφέρειας, επιτείνονται οι κλαδικές ανισορροπίες στις εθνικές οικονομίες των χωρών αυτών, ενισχύεται ο εξαρτημένος χαρακτήρας τους, αυξάνει το χάσμα με τις ισχυρές οικονομίες και παρατηρείται απόκλιση μεγεθών στην πλειονότητα των μακροοικονομικών δεικτών. Ανάλογα με την οικονομική συγκυρία, παρατηρούνται αποκλίσεις ακόμα και στα γνωστά κριτήρια σύγκλισης (π.χ. στον πληθωρισμό).

Από την παρουσίαση των σημαντικότερων μέτρων των νεοφιλελεύθερων πολιτικών που εφαρμόστηκαν την τελευταία δεκαετία στην ελληνική οικονομία και αφορούν άμεσα στις αναδιαρθρώσεις του κεφαλαίου εξάγεται το συμπέρασμα ότι η συντριπτική πλειονότητα των αναδιαρθρώσεων εντάσσεται στις διαδικασίες των ιδιωτικοποιήσεων και των απορρυθμίσεων της αγοράς εργασίας, με επακόλουθο τη θεσμική και κυρίως νομική κατοχύρωση της ευέλικτης εργασίας.

Οι βασικοί άξονες των νεοφιλελεύθερων κρατικών πολιτικών συνίστανται στην ιδιωτικοποίηση των δημοσίων υπηρεσιών και αγαθών και στην ενίσχυση των ευέλικτων μορφών εργασίας μέσω της νομιμοποίησής τους. Αυτές οι επιλογές δεν απορρέουν από μια επιστημονική ανάλυση της μακροπρόθεσμης αναπτυξιακής διαδικασίας, δεν άλλαξαν τον αναπτυξιακό προσανατολισμό της ελληνικής οικονομίας και, εκτός αυτών, δεν είναι καθόλου τυχαίες. Εκπορεύονται από τις ανάγκες συσσώρευσης, αναπαραγωγής και κερδοφορίας του κεφαλαίου. Προσidiάζουν στα ιστορικά διαμορφωμένα δομικά στοιχεία της ελληνικής παραγωγής, η οποία αναπτύχθηκε άναρχα γύρω από συγκεκριμένους κλάδους (υπηρεσίες, διαμετακομιστικό εμπόριο, τουρισμός) και δεν απέκτησε ποτέ ισχυρή παραγωγική βάση. Ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις του κεφαλαίου για την αποτελεσματική εκμετάλλευση της εργασίας, τη μείωση των νεκρών χρόνων, τη μείωση του κόστους του μεταβλητού κεφαλαίου και την προσαρμογή του εργατικού κόστους στις μεταβολές της ζήτησης. Προσαρμόζονται, επίσης, επιλεκτικά στην ενίσχυση του κλάδου των υπηρεσιών με μια απελευθερωμένη, δηλαδή ανεξέλεγκτη, αγορά εργασίας και συναρθρώνονται αποτελεσματικά με το κεφάλαιο και τις επιχειρήσεις στην αξιοποίηση-εκμετάλλευση του συνόλου των νέων κατηγοριών της εργατικής δύναμης που θεσμοθετούνται και παγιώνονται.

Καταδεικνύουν, τέλος, τον πρόχειρο, μυωπικό και κερδοσκοπικού χαρακτήρα σχεδιασμό των βραχυπρόθεσμων σχεδίων των ελληνικών κυβερνήσεων, που εξυπηρετούν πρόσκαιρο και κερδοσκοπικού χαρακτήρα σκοπιμότητες, αλλά εγκαταλείπουν το μέλλον της οικονομίας όπως ακριβώς είχε εγκαταλειφθεί στο παρελθόν το παρόν της. Στην επόμενη και τελευταία παράγραφο παρουσιάζουμε τις επιπτώσεις των αναδιαρθρώσεων και των νεοφιλελεύθερων πολιτικών στην ελληνική οικονομία και καταλήγουμε σε συγκεκριμένα συμπεράσματα.

5. Επιπτώσεις από την εφαρμογή των αναδιαρθρώσεων του κεφαλαίου στην ελληνική οικονομία και συμπεράσματα

Σε αντίθεση με τις εντυπώσεις που δημιουργούνται από προπαγανδιστικά ιδεολογήματα και πολιτικές σκοπιμότητες όσον αφορά στην κατάσταση της ελληνικής οικονομίας, τα τελευταία χρόνια οι αναδιαρθρώσεις του κεφαλαίου προσαρμόστηκαν στα ειδικά χαρακτηριστικά του ελληνικού καπιταλισμού χωρίς να επηρεάσουν αναπτυξιακά την παραγωγική βάση της χώρας. Αντιθέτως, ενίσχυσαν το διαχρονικό διαρθρωτικό πρόβλημα της οικονομίας, το πρόβλημα της ισορροπίας και εναρμονισμένης ανάπτυξης των διαφόρων τομέων, με αποτέλεσμα να γιγαντωθούν οι στρεβλώσεις, οι ασυμμετρίες, οι ανισορροπίες και οι αδυναμίες του οικονομικού συστήματος.

Το μεγαλύτερο μέρος των αναδιαρθρώσεων αφορούσε στην αναδιοργάνωση της εκμετάλλευσης της εργατικής δύναμης με τους νέους όρους που επέβαλε η κρίση υπερσυσσώρευσης του κεφαλαίου, αλλά και υπό την επίδραση μιας σειράς καθοριστικών παραγόντων, όπως η μείωση των τιμών των εισαγόμενων καταναλωτικών και τεχνολογικών προϊόντων εξαιτίας της ενσωμάτωσης νέων οικονομιών (Κίνας, Ινδίας κ.ά.) χαμηλού εργατικού κόστους (συμπίεση μισθών) στο διεθνές οικονομικό σύστημα, το μεγάλο κύμα των μεταναστών από τις χώρες του πρώην Ανατολικού μπλοκ, η ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την ΟΝΕ, οι νέες τεχνολογίες και η πολύπλευρη εξάρτηση της οικονομίας από τις διεθνείς κεφαλαιακές σχέσεις και συναλλαγές. Έτσι, συνειδητή επιλογή όλων ανεξαιρέτως των κυβερνητικών πολιτικών ήταν η εφαρμογή νεοφιλελεύθερων προγραμμάτων που προσανατολίστηκαν σε δύο βασικούς άξονες: α) στην απελευθέρωση των αγορών και τη νομιμοποίηση των «ευέλικτων» μορφών εργασίας, και β) στις ιδιωτικοποιήσεις και ποικιλόμορφες εκχωρήσεις (βλ. ΣΔΙΤ)² κρατικών επιχειρήσεων στον ιδιωτικό τομέα, που αναδεικνύονται σε «αιχμή του δόρατος» των αναδιαρθρώσεων.

Η σταδιακή απελευθέρωση της αγοράς εργασίας πραγματοποιήθηκε παράλληλα με τη σχετική αύξηση των πραγματικών μισθών, που όμως υπολείπεται των

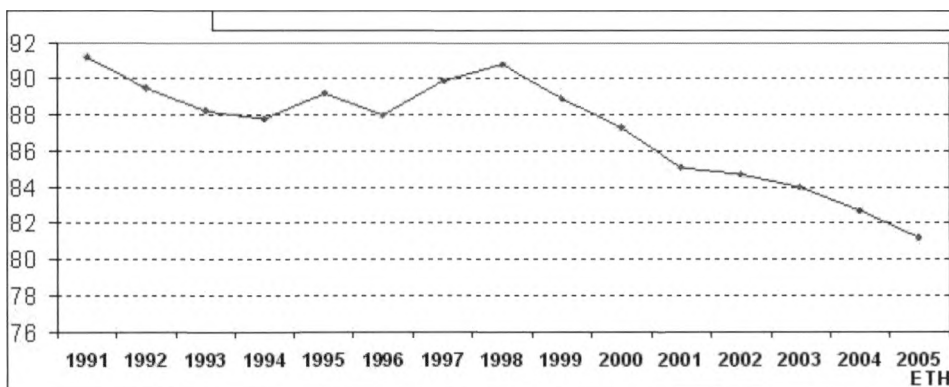
2. Συμπράξεις Δημοσίου και Ιδιωτικού Τομέα: μορφές συνεργασίας των δημοσίων αρχών με επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα, που αποσκοπούν στην εξασφάλιση του σχεδιασμού, της χρηματοδότησης, της κατασκευής, της διαχείρισης, λειτουργίας, ανακαίνισης ή συντήρησης δημοσίων υποδομών αλλά και στην παροχή υπηρεσιών σε διάφορους τομείς της εθνικής οικονομίας. Ουσιαστικά πρόκειται για τη νομιμοποιημένη παραχώρηση της εκμετάλλευσης δημοσίων υπηρεσιών σε ιδιωτικά κεφάλαια για τη διευκόλυνση της κερδοφορίας τους.

αυξήσεων της παραγωγικότητας της εργασίας, προκαλώντας έτσι την αισθητή μείωση του μεριδίου της εργασίας στο παραγόμενο προϊόν (βλ. Διάγραμμα 1, 2).

Η αύξηση του προϊόντος (ΑΕΠ) και της παραγωγικότητας της εργασίας που καταγράφεται την τελευταία δεκαετία (βλ. Διάγραμμα 3) δεν μπορεί να αποδοθεί εξ ολοκλήρου στον αυξημένο όγκο επενδύσεων σε πάγιο κεφάλαιο, γιατί,

Διάγραμμα 1.

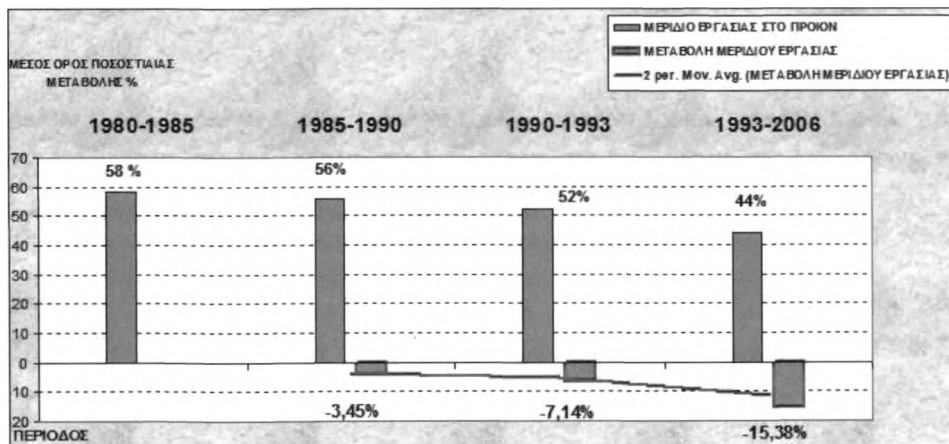
*Συνολική μεταβολή του πραγματικού ανά μονάδα εργατικού κόστους (1990=100),
συνολική ποσοστιαία μεταβολή 1991-2005: -11%*

Πηγή: Eurostat.

Διάγραμμα 2.

*Μερίδιο της εργασίας στο ΑΕΠ - % μεταβολή/περίοδο (επιχειρηματικός τομέας)
1980-2005, συνολική μεταβολή: -24%*

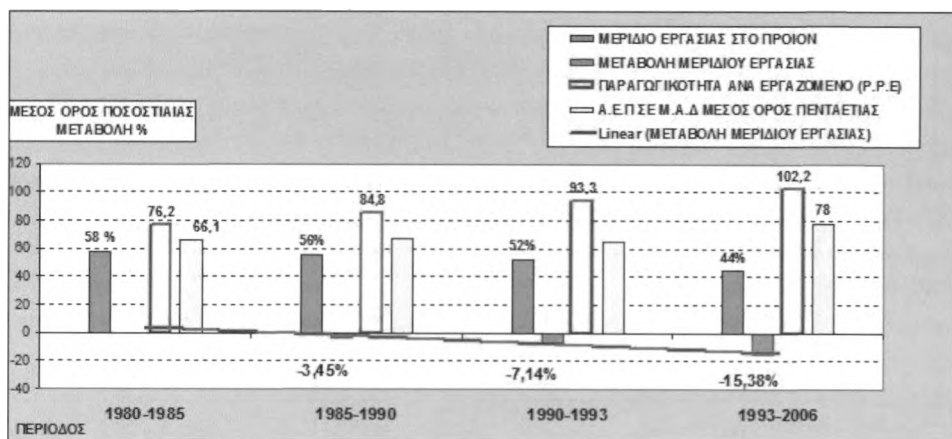

Πηγή: AMECO DGII EC.

παρ' όλες τις επενδύσεις σε τεχνολογικό εξοπλισμό, η εντατική παραγωγικότητα³ (παραγωγικότητα ανά ώρα) παρέμεινε σε σχετικά χαμηλό επίπεδο, ενώ η εκτατική παραγωγικότητα (παραγωγικότητα ανά υπάλληλο) διατηρήθηκε σε αισθητά υψηλό επίπεδο και αποτέλεσε τη βασική συνισταμένη της μεταβολής της συνολικής παραγωγικότητας, όπως φαίνεται και στα Διαγράμματα 3, 4 που ακολουθούν. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται και από την προτελευταία θέση που καταλαμβάνει η ελληνική οικονομία στην ποσοστιαία αναλογία εκτατικής προς εντατική παραγωγικότητα στο σύνολο των 25 χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (βλ. και Πίνακα 1 στο Παράρτημα).

Διάγραμμα 3.

ΑΕΠ – παραγωγικότητα – μερίδιο της εργασίας στο ΑΕΠ
(επιχειρηματικός τομέας) 1980-2005, συνολική μεταβολή: -24%

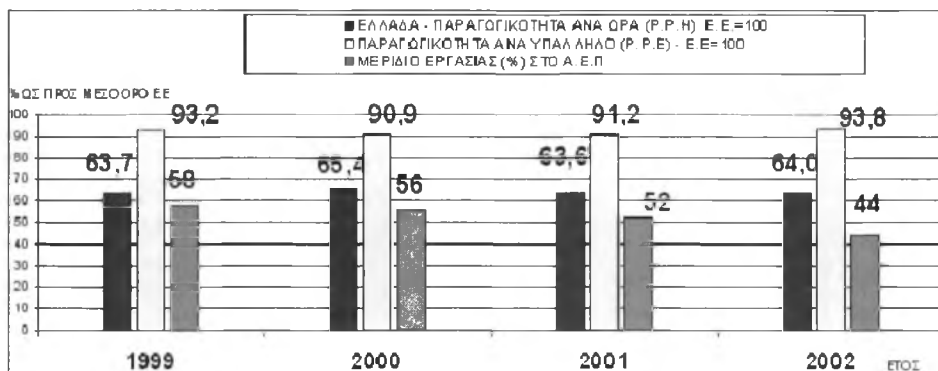

Πηγή: AMECO DGII EC.

Ο ρυθμός μεταβολής της εντατικής παραγωγικότητας παρουσίασε σχετικά αξιοσημείωτη αύξηση την τελευταία δεκαετία λόγω της εισαγωγής των νέων τεχνολογιών στην παραγωγή, που αυξάνουν την παραγωγικότητα ανά ώρα και μειώνουν το μοναδιαίο κόστος ανά προϊόν. Η αύξηση αυτή όμως δεν υποδηλώνει μια μεταβολή της αναλογίας των παραγωγικών (πάγιο κεφάλαιο, μηχανές) επενδύσεων στο σύνολο του επενδυμένου κεφαλαίου, γιατί το ποσοστό των επενδύσεων αυτών παραμένει χαμηλά σε απόλυτες τιμές και η αναλογία του με

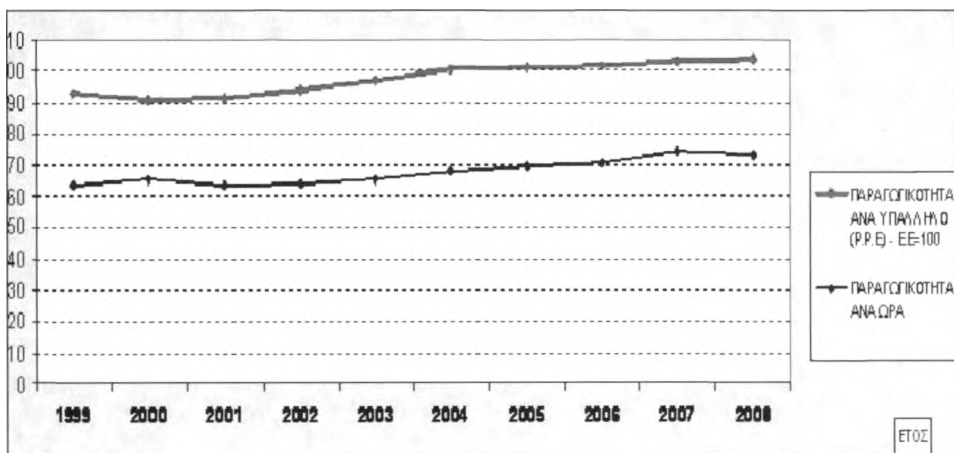
3. Χρησιμοποιούμε τους όρους εκτατική και εντατική παραγωγικότητα για να περιγράψουμε την παραγωγικότητα ανά υπάλληλο και την παραγωγικότητα ανά ώρα αντίστοιχα.

Διάγραμμα 4.
Παραγωγικότητα ανά ώρα και ανά υπάλληλο 1980-2005

Πηγή: Eurostat, AMECO DGII EC.

Διάγραμμα 5.
*Παραγωγικότητα ανά υπάλληλο (εκτατική παραγωγικότητα - PPE)
 και ανά ώρα (εντατική παραγωγικότητα - PPH), ΕΕ = 100, αύξηση 11%*

Πηγή: Eurostat.

το συνολικό επενδυμένο κεφάλαιο δεν μεταβλήθηκε. Παράλληλα, την τελευταία δεκαετία η εκτατική παραγωγικότητα αυξήθηκε με έντονο ρυθμό, διατηρήθηκε σε υψηλό επίπεδο σε απόλυτες τιμές σε σύγκριση και με τις άλλες χώρες της ΕΕ και αντιστοιχεί στο μεγαλύτερο ποσοστό του αξιοποιημένου κεφαλαίου στην ελληνική οικονομία (Διάγραμμα 5).

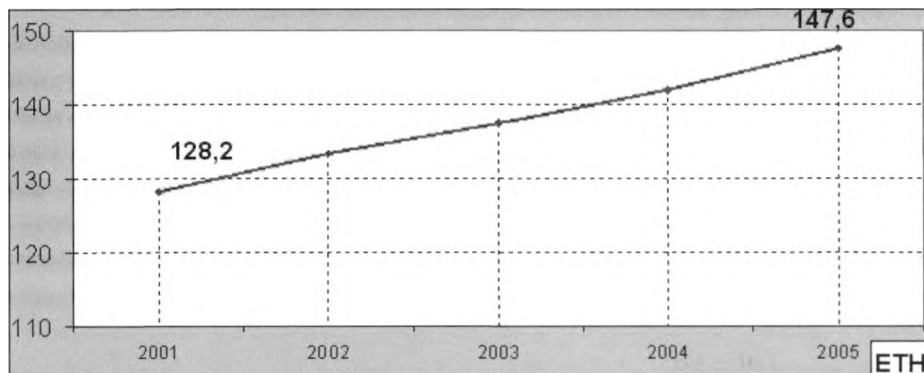
Οι μεταβολές του εν λόγω μεγέθους είναι δυνατό να οδηγήσουν σε ασφαλή και αξιόπιστα συμπεράσματα όσον αφορά στο ποσοστό των επενδύσεων που διοχετεύονται σε μηχανολογικό εξοπλισμό, αν πρωτίστως βέβαια διερευνηθούν οι παραγοντικοί συντελεστές του (παραγωγικότητα ανά ώρα και ανά εργαζόμενο), οι οποίοι και καταδεικνύουν το περιεχόμενο της παραγόμενης υπεραξίας (σχετική/απόλυτη). Με άλλα λόγια, η αύξηση του προϊόντος και της παραγωγικότητας που καταγράφηκε τα τελευταία χρόνια οφείλεται σε έναν επιτυχημένο για το κεφάλαιο και τις επιχειρήσεις συνδυασμό απόσπασης σχετικής/απόλυτης υπεραξίας, στον οποίο το ποσοστό της απόλυτης υπεραξίας δεν είναι διόλου ευκαταφρόνητο. Αυτό σημαίνει ότι η βασικότερη πηγή κεφαλαιακής συσσώρευσης και κερδοφορίας για τις επιχειρήσεις στην ελληνική οικονομία είναι η εκμετάλλευση του εργατικού δυναμικού, όχι μέσω της αναβάθμισης της παραγωγικής διαδικασίας, της αναδιοργάνωσης του παραγωγικού process, της βελτίωσης των όρων εργασίας, του εκσυγχρονισμού της παραγωγής και της ανάπτυξης των δεξιοτήτων των εργαζομένων, αλλά μέσω της απαξίωσης και επιδείνωσης των γενικών όρων εκμετάλλευσης και επανασύλληψης της εργατικής δύναμης, δηλαδή τη συρρίκνωση των πραγματικών μισθών, την επιμήκυνση του συνολικού χρόνου εργασίας, την αδήλωτη άμισθη εργασία, τις απλήρωτες υπερωρίες, την προσωρινή και εποχική εργασία, τον κατακερματισμό και την προσαρμογή της εργατικής δύναμης στις μεταβολές της ζήτησης (ενελιξία). Η εξέλιξη αυτή ενισχύεται και από το γεγονός ότι η ελληνική οικονομία έχει το μεγαλύτερο ποσοστό ανεργίας εξειδικευμένου επιστημονικού προσωπικού στην Ευρώπη, ενώ οι μισθοί των μισθωτών επιστημόνων παραμένουν στα χαμηλότερα επίπεδα. Επιπλέον, σε αντίθεση με τις διακηρύξεις περί ανταγωνιστικότητας και μείωσης των τιμών, η απελευθέρωση των αγορών προκάλεσε αύξηση των τιμών (πληθωρισμός), πλην όμως συνέβαλε, παράλληλα με τις αναδιαρθρώσεις στην αγορά εργασίας, στη μείωση της πραγματικής αξίας ενός και μόνο «προϊόντος»: της «εργατικής δύναμης». Οι νεοφιλελεύθερες υποσχέσεις περί μείωσης των τιμών διαψεύδονται στην περίπτωση των καταναλωτικών αγαθών και επιβεβαιώνονται όσον αφορά στο μοναδικό εμπόρευμα της εργατικής δύναμης. Επιφέρουν δηλαδή μείωση των πραγματικών μισθών.

Οι αυξήσεις του ΑΕΠ και της παραγωγικότητας οδήγησαν επίσης σε κατακόρυφη αύξηση της κερδοφορίας, με κριτήριο: το μερίδιο των κερδών στο προϊόν (που μεταβλήθηκε αντίστροφα από το μερίδιο των μισθών στο προϊόν), τη μέση κερδοφορία του κεφαλαίου, τα καθαρά κέρδη στον κλάδο των τραπεζών και την απόδοση του κεφαλαίου στο σύνολο της οικονομίας (Διαγράμματα 6, 7, 8).

Οι επιχειρήσεις στην Ελλάδα αυξάνουν τις τιμές των προϊόντων τους περισσότερο από την αύξηση του κόστους εργασίας, διευρύνοντας τα περιθώρια των κερδών τους, συμβάλλοντας παράλληλα στην ανάπτυξη των πληθωριστικών πιέ-

Διάγραμμα 6.

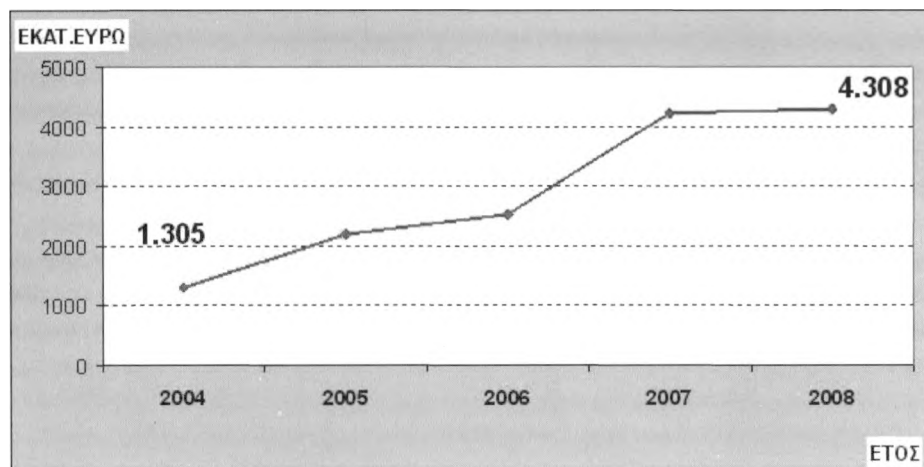
Μέση κερδοφορία του κεφαλαίου (1990 = 100),
 συνολική ποσοστιαία μεταβολή 2001-2005: 46%

Πηγή: Eurostat.

Διάγραμμα 7.

Καθαρά κέρδη τραπεζών (αύξηση 230,11%)

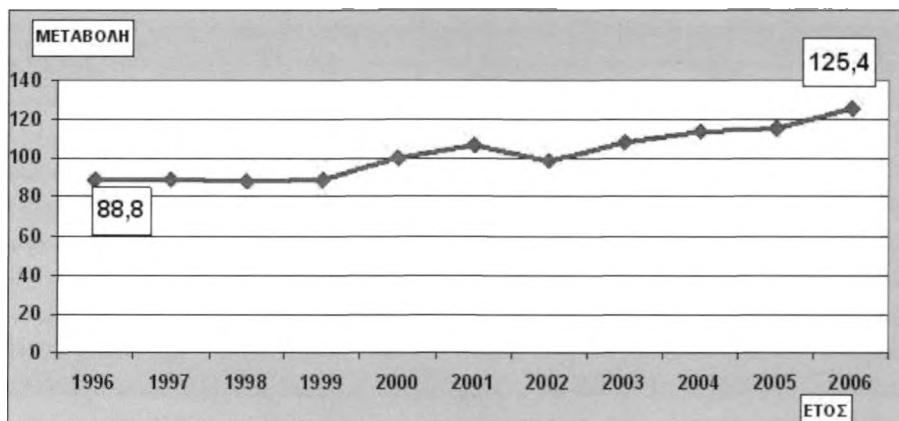

Πηγή: Bloomberg.

σεων. Ο πληθωρισμός στην ελληνική οικονομία είναι πληθωρισμός κερδών, και η μείωση της ανταγωνιστικότητας της τιμής των προϊόντων δεν οφείλεται στις αυξήσεις των μισθών, οι οποίες δεν υπερβαίνουν τις αυξήσεις της παραγωγικότητας εργασίας, αλλά στην διευρυμένη αύξηση των περιθωρίων κέρδους.

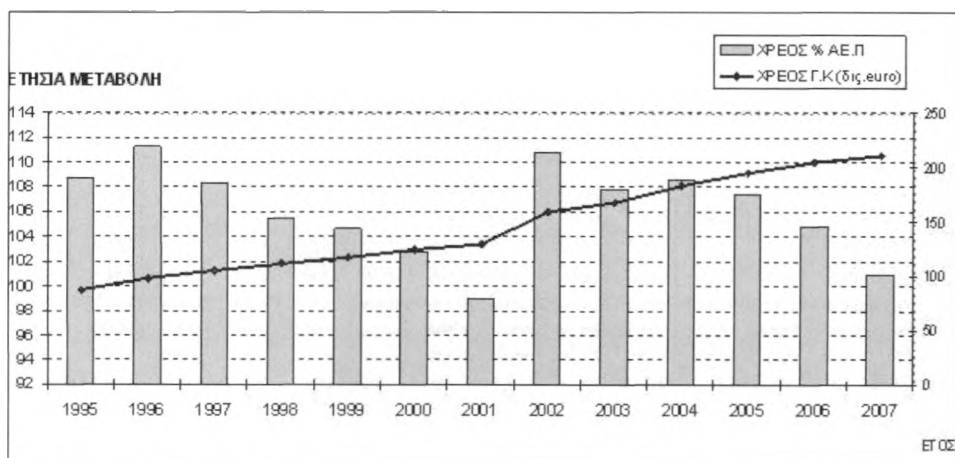
Εκτός από την απελευθέρωση της αγοράς εργασίας και τις «ευελιξίες» που τη συνοδεύουν, σε κομβικό πυλώνα των αναδιαρθρώσεων αναδεικνύονται οι ιδιωτικοποιήσεις κρατικών εταιρειών. Οι αποκρατικοποιήσεις ξεκίνησαν το

Διάγραμμα 8.
Απόδοση κεφαλαίου 1996-2006 (2000 = 100)

Πηγή: AMECO Database DG ECFIN.

Διάγραμμα 9.
Χρέος γενικής κυβέρνησης (1995-2007)

Πηγή: Eurostat.

1990 ως «δημοσιονομικό» μέσο για τη μείωση των ελλειμμάτων και την αποπληρωμή του χρέους της γενικής κυβέρνησης. Έκτοτε ένα μεγάλο ποσοστό του δημοσίου πλούτου έχει εκπονηθεί από τις εκάστοτε «νεοφιλελεύθερες» ή «σοσιαλφιλελεύθερες» κυβερνήσεις, ενώ το δημόσιο χρέος και τα ελλείμματα παραμένουν στα ίδια σχεδόν επίπεδα (Διάγραμμα 9).

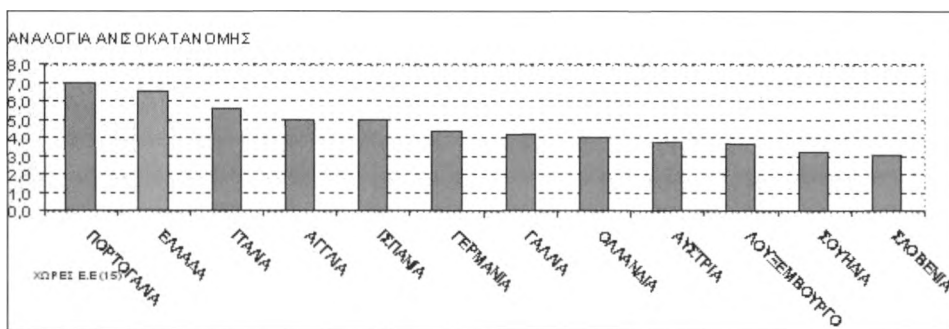
Είναι προφανές λοιπόν ότι, παρά τις διακηρύξεις των νεοφιλελεύθερων πολιτικών, οι ιδιωτικοποιήσεις πραγματοποιούνται με στόχο αφενός μεν την απαλλοτρίωση της κοινωνικής ιδιοκτησίας από τους ιδιώτες μεγαλοεπιχειρηματίες (κεφαλαιούχους), αφετέρου δε την εκμετάλλευση της εργατικής δύναμης υπό δυσμενέστερους για αυτήν όρους. Είναι δηλαδή ένας ειδικός μετασχηματισμός των παραγωγικών σχέσεων που αλλάζει πρώτιστα τις εργασιακές σχέσεις και επιδιδώνει συνολικά τη θέση των εργαζομένων μισθωτών στο κοινωνικό σύστημα.

Το κύμα των ιδιωτικοποιήσεων ενισχύεται σε όλα τα στάδιά του από: α) τις διαδικασίες της συγκέντρωσης (εξαγορές, συγχωνεύσεις) και συγκεντροποίησης του κεφαλαίου, που εξελίσσονται ραγδαία σε ορισμένους κλάδους της ελληνικής οικονομίας (τράπεζες), β) την απελευθέρωση των αγορών, και, τέλος, γ) την ισχυρή παρουσία των πολυεθνικών κεφαλαίων.

Διάγραμμα 10.

Ανισοκατανομή του εισοδήματος:

εισόδημα του 20% πλουσιότερου / εισόδημα του 20% φτωχότερου μέρους του πληθυσμού

Πηγή: Eurostat.

Συμπερασματικά, η ανάπτυξη που καταγράφηκε την περίοδο 1996-2006 στην ελληνική οικονομία δεν προέρχεται από τη βελτίωση της παραγωγικής βάσης, που ούτως ή άλλως ήταν ασθμαίνουσα και εξαρχής υπονομευόμενη, ούτε από τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας, αλλά από την υπερεκμετάλλευση της εργατικής δύναμης, την ιδιωτική κατανάλωση και την αύξηση της εγχώριας ζήτησης που πραγματοποιήθηκε με την υπερχρέωση των νοικοκυριών και των μισθωτών. Οι εξελίξεις αυτές, μαζί με την επιδείνωση του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, το υψηλό επίπεδο του χρέους και τα δημόσια ελλείμματα, που αμφότερα αναπαράγονται ως μηχανισμός ιδιωτικοποίησης των δημοσίων επιχειρήσεων, δηλαδή ως μηχανισμός «ιδιωτικοποίησης των κερδών και κοινωνικοποίησης των χρεών», καθιστούν το νεοφιλελεύθερο πρότυπο ανά-

πτυξης των κρατικών πολιτικών εξαιρετικά επισφαλές και κοινωνικά επιζήμιο. Εν κατακλείδι, οι νεοφιλελεύθερες αναδιαρθρώσεις ως υπόδειγμα οικονομικής ανάπτυξης εξαλείφουν την κοινωνική πρόνοια για τις ασθενέστερες κοινωνικά ομάδες, μεγεθύνουν τις οικονομικές ανισότητες, στις οποίες η ελληνική οικονομία καταλαμβάνει τη δεύτερη θέση στο σύνολο της ΕΕ των 12 αρχικών κρατών (Διάγραμμα 10), και τελικά οδηγούν σε οικονομική δυσπραγία και οξύτατη κοινωνική πόλωση. Καθίσταται, συνεπώς, απαραίτητη για την ελληνική κοινωνία η επεξεργασία μιας εναλλακτικής οικονομικής πολιτικής, με στόχο την ορθολογικότερη και αποδοτικότερη ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, την ενίσχυση του εισοδήματος των εργαζομένων και την αναβάθμιση της χώρας στον ευρωπαϊκό και διεθνή καταμερισμό εργασίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Atkinson, J. – Meager, N. (1986), *New Forms of Work Organization*, Institute of Manpower Studies.
- Βλάχου, Α. (1999), *Σύγχρονη οικονομική θεωρία. Ριζοσπαστικές κριτικές του νεοφιλελευθερισμού*, Αθήνα: Τυπωθήτω-Γ. Δαρδανός.
- Δεδουσόπουλος, Α. (2002), *Η κρίση στην αγορά εργασίας: ρύθμιση - ευελιξίες - απορρύθμιση*, τόμ. Β', Αθήνα: Τυπωθήτω-Γ. Δαρδανός.
- Καραμεσίνη, Μ. (1993), «Ευελιξία και διαρθρωτική αλλαγή», *Θέσεις*, 45.
- Λιανός, Θ. (1986), *Μαρξιστική οικονομική ανάλυση*, Αθήνα: Οδυσσέας.
- Μηλιός, Γ. (1995), «Οικονομική κρίση και μερίδιο μισθών στο καθαρό προϊόν: ανάπτυξη μέσω λιτότητας», *Θέσεις*, 52.
- Μηλιός, Γ. – Ιωακείμογλου, Η. (1989), «Η κρίση του ελληνικού καπιταλισμού στα τέλη της δεκαετίας του '80», *Θέσεις*, 28.
- Μοσχονάς, Α. (1993), «Η κοινωνική διάσταση των νέων τεχνολογιών: Τάσεις και προβληματισμοί στην ΕΟΚ», στο Λιοδάκης, Γ. (επιμ.), *Κοινωνία, τεχνολογία και αναδιάρθρωση της παραγωγής*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Τσεκούρας, Θ. (1989), «Από τον τεύλορισμό στις νέες τεχνολογίες», *Θέσεις*, 29.
- Τσεκούρας Θ. (1990), «Ευέλικτος αυτοματισμός και αναδιάρθρωση: μια διέξοδος από την κρίση;», στον τόμο του συμποσίου *Κουλτούρα και τεχνολογία*, Αθήνα: Praxis.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Πίνακας 1.

Αναφορά ανταγωνιστικότητας 2007

Χώρα ΕΕ (2007)	Παραγωγικότητα ανά εργαζόμενο (GDP/phw) ΕΕ=100	Παραγωγικότητα ανά ώρα (GDP/phw) ΕΕ=100	Σχέση μεταξύ παραγωγικότητας ανά εργαζόμενο και ανά ώρα εργασίας %
Ολλανδία	113,6	120	105,63%
Γερμανία	106,6	108,5	101,78%
Βέλγιο	134	127,5	95,15%
Λουξεμβούργο	171,3	162	94,57%
Γαλλία	122,7	115,9	94,46%
Δανία	108,2	100,3	92,70%
Σουηδία	110	101,5	92,27%
Ιρλανδία	134,1	119,7	89,26%
Πορτογαλία	66,4	58,8	88,55%
Βουλγαρία	34,5	30,3	87,83%
Ηνωμένο Βασίλειο	112,5	98,8	87,82%
Ισπανία	99,6	87,1	87,45%
Φινλανδία	112,6	95,5	84,81%
Μάλτα	86,4	72,9	84,38%
Σλοβενία	83,3	69,6	83,55%
Σλοβακία	70	58,4	83,43%
Αυστρία	120,3	97,8	81,30%
Ιταλία	108,7	88,2	81,14%
Κύπρος	84,3	68	80,66%
Λιθουανία	57,6	45,3	78,65%
Λετονία	52,2	40,3	77,20%
Τσεχία	70,4	52,5	74,57%
Ουγγαρία	75,1	55,1	73,37%
Πολωνία	61,6	45,1	73,21%
Ελλάδα	103,3	74,6	72,22%
Εσθονία	63,1	45	71,32%
ΕΕ-25	103,6	100	96,53%

Πηγή: Eurostat.

Πίνακας 2.

*Καθαρή διεθνής επενδυτική θέση της Ελλάδας
(απαιτήσεις μείον υποχρεώσεις, υπόλοιπα έτους σε εκατ. €)*

Έτος	ΑΕΠ	Σύνολο επενδύσεων	Άμεσες επενδύσεις	Επενδύσεις χαρτοφυλακίου	Λοιπές επενδύσεις
2000	121.483	53.157	713	50.426	1.816
2001	130.990	66.856	7.902	58.430	7.556
2002	143.529	79.566	6.000	59.683	22.897
2003	155.587	101.557	8.010	78.047,1	20.105,1
2004	168.400	124.122	10.785	99.089	16.242,2
2005	181.000	149.187	13.213	111.448	26.471

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος.

Πίνακας 3.

Ποσοστό ξένων επενδύσεων χαρτοφυλακίου στο σύνολο των ξένων επενδύσεων

Ποσοστό % ξένων επενδύσεων στο ΑΕΠ	Σύνολο ξένων επενδύσεων στο ΑΕΠ	Άμεσες επενδύσεις (πάγιο κεφάλαιο)	Επενδύσεις χαρτοφυλακίου
44	53	1	50
56	67	8	58
62	80	6	60
68	102	8	78
75	124	11	99
83	149	13	111

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος.

Πίνακας 4.

Εξαγωγική επίδοση και εισαγωγική διείσδυση στο σύνολο της μεταποίησης (%)

Περίοδος	Εξαγωγική επίδοση	Εισαγωγική διείσδυση	Εμπορικό ισοζύγιο
1997	28,7	49,5	-20,8
1998	28,1	51,5	-23,4
1999	27,2	50,6	-23,4
2000	27	52,3	-25,3
2001	26,1	54,2	-28,1
2002	25	55	-30
2003	25,2	56,2	-31
2004	24,9	56,8	-31,9

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος.

Πίνακας 5.

Συνολική μεταβολή του πραγματικού ανά μονάδα εργατικού κόστους
και μεταβολή της μέσης κερδοφορίας του κεφαλαίου στην Ελλάδα (1990=100)

Περίοδος	Πραγματικό εργατικό κόστος	Μέση κερδοφορία του κεφαλαίου	Πραγματικό εργατικό κόστος (ετήσια ποσοστιαία μεταβολή)	Μέση κερδοφορία του κεφαλαίου
1991	91,2	102,1		
1992	89,5	105,5	-1,9%	3,3%
1993	88,2	107,5	-1,5%	1,9%
1994	87,8	111,5	-0,5%	3,7%
1995	89,2	110	1,6%	-1,3%
1996	88	113,9	-1,3%	3,5%
1997	89,9	112,7	2,2%	-1,1%
1998	90,8	111,4	1,0%	-1,2%
1999	88,9	116,4	-2,1%	4,5%
2000	87,3	120,6	-1,8%	3,6%
2001	85,1	128,2	-2,5%	6,3%
2002	84,7	133,4	-0,5%	4,1%
2003	84	137,5	-0,8%	3,1%
2004	82,7	142	-1,5%	3,3%
2005	81,2	147,6	-1,8%	3,9%

Πηγή: Eurostat.

Πίνακας 6.

Χρέος γενικής κυβέρνησης

Έτος	Ποσό (σε εκατ. €)	Ποσοστό % του ΑΕΠ
1995	86.876	108,7
1996	97.793	111,3
1997	105.180	108,3
1998	111.034	105,5
1999	117.103	104,6
2000	124.763	102,7
2001	129.549	98,9
2002	158.887	110,7
2003	167.723	107,8
2004	182.702	108,5
2005	194.666	107,5
2006	204.240	104,8
2007	210.605	100,9

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος.